

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-12>

УДК 338

МІЖНАРОДНА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВНУТРІШНІЙ РИНОК ПРАЦІ УКРАЇНИ

INTERNATIONAL LABOR MIGRATION OF WORKFORCE AND ITS IMPACT ON THE DOMESTIC LABOR MARKET OF UKRAINE

Іжевський Павло Григорович

доктор економічних наук, професор,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6457-399X>

Кравець Ірина Михайлівна

кандидатка економічних наук, доцентка,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5543-6958>

Izhevskiy Pavlo, Kravets Iryna

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

Стаття присвячена актуальній проблемі дослідження міжнародної трудової міграції робочої сили та визначенню її впливу на внутрішній ринок праці України. Окреслено найбільш вагомими напрямками міграційних трудових потоків з України. Виявлено особливості міграційної політики країн ЄС та напрямки її коригування. Проаналізовано тенденції та чинники процесу трудової міграції у довоєнний період та під час війни. Визначено негативний вплив відтоку кваліфікованої робочої сили в сучасних умовах на теперішній та повоєнний національний ринок праці, соціально-економічний розвиток країни в цілому. Зроблено висновок, що уряд повинен вживати заходів щодо формування сприятливого середовища для повернення мігрантів загалом, зокрема трудових, з метою максимального залучення їх трудового потенціалу до відновлення національної економіки.

Ключові слова: міжнародна трудова міграція, мігранти, міграційна політика, ринок праці, робоча сила.

The article is devoted to the current problem of researching international labor migration of the workforce and determining its impact on the domestic labor market of Ukraine. It is noted that Ukraine was and remains a labor force donor for many EU countries and the world as a whole, which is a consequence of globalization processes, the action of internal and external threats. The most important directions of migratory labor flows from Ukraine are outlined. The peculiarities of the migration policy of the EU countries and directions for its adjustment have been revealed. The trends and factors of the process of labor migration in the pre-war period and during the war are analyzed. The negative impact of the outflow of qualified labor in modern conditions on the current and post-war national labor market, the socio-economic development of the country as a whole is determined. It was emphasized that problems in the economy, combined with significant internal displacement and refugee flows under conditions of war, lead to large-scale losses in employment and income. Deepening changes in the structure of labor supply and demand in Ukraine will be a new challenge for the post-war labor market and the country's economy as a whole. It was concluded that the government should take measures to create a favorable environment for the return of migrants in general, in particular labor migrants, in order to maximize the involvement of their labor potential in the restoration of the national economy. Measures to regulate the national labor market should be aimed at restoring the economy and should provide for the creation of jobs to attract different groups of people to the field of employment; involving citizens in the possibility of obtaining quick short-term income during the restoration and development of public infrastructure, participation in the implementation of state employment programs; ensuring access to retraining and professional development; promoting the reintegration of returning migrants, creating incentives for them to make effective investments, applying accumulated skills, knowledge, and experience for the benefit of the domestic economy.

Keywords: international labor migration, migrants, migration policy, labor market, workforce.

Постановка проблеми. Україна відіграє важливу роль, як країна експортер робочої сили в країни Європейського Союзу та розвинутих країн світу. Глобалізація та європейські інтеграційні прагнення нашої держави, безвізовий режим з ЄС посилює взаємозв'язки і залежність України від міграційної політики окремих країн. Водночас, в умовах повномасштабної війни збільшилася величина міграційних потоків, які формувалися як з трудових мігрантів, так і з біженців, що суттєво вплинуло на ринки праці в Україні та приймаючих країнах. Завдячуючи лояльній політиці країн ЄС до мігрантів та біженців з нашої держави вдалося вирівняти ситуацію на вітчизняному ринку праці, який суттєво змінився через збройну агресію та припинення діяльності багатьох економічних суб'єктів та перерозподілом бюджетних грошових потоків. Проте, переміщення українських біженців в країни ЄС з позитиву у короткостроковому періоді може створити проблему у майбутньому – поглибити дефіцит кваліфікованої робочої сили. Відповідно, особливої актуальності набувають проблеми розуміння політики міжнародної трудової міграції та дій країни походження мігрантів – України, визначення можливостей забезпечення ефективного та справедливого управління трудовою міграцією, максимально використати її переваги та мінімізувати негативний вплив на власний ринок праці у повоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам міжнародної міграції робочої сили присвячені праці таких зарубіжних науковців економістів та практиків, як: Ф. Фасані, Дж. Мазза [1], М. Фернандеса-Рейно [2], Дж. Джелато [3], Б. Андерсона [4], М. Рухса [5] та інших, які розглянули сутність міжнародної міграції робочої та її взаємозв'язок з ринком праці. Не достатньо вивченими залишаються сучасні питання-виклики міграції населення в умовах воєнної агресії та її впливу на ринок праці в Україні, формування вітчизняної міграційної політики в повоєнний період.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у висвітленні проблем при формуванні політики трудової міграції в країнах-експортерах та її узгодження з приймаючими країнами; визначення особливостей міграційної політики та її вплив на ринок праці в Україні в сучасному та повоєнному періодах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі міграція є розповсюдженим явищем. Головне прагнення

мігрантів – це знайти безпечне та зручне місце для проживання і заробітку. Міжнародний міграційний рух населення, особливо у розрізі трудової міграції, визначається різними чинниками та умовами, які потребують детального вивчення та аналізу для розуміння та визначення інструментарію його регулювання залежно від міграційних тенденцій та завдань соціально-економічного розвитку країни.

Нове розуміння сутності та тенденцій міжнародної міграції робочої сили сформувалося під впливом виникнення та глобального поширення пандемії Covid-19. Основним чинником став ряд обмежень, що стосувалися пересування осіб та доступу до робочих місць, які було введено практично в усіх частинах світу в 2020 році. Не зважаючи на обмеження, ряд сфер соціальної та економічної діяльності в країнах притягання робочої сили були оголошені урядами пріоритетними та звільненими від усіляких обмежень на основі відповідних переліків, наповнення яких збігалось в своїй основі та відрізнялось лише рівнем деталізації. В більшості країн-імпортерів робочої сили, саме на мігрантів припадала значна частка зайнятості у сферах визначених найнеобхіднішими, а за своїм статусом вони виявилися «основними» або «ключовими» працівниками [1; 2; 3]. В цьому контексті, під «мігрантами» в дослідженнях розуміються особи зі статусом «негромадян», які підпадають під імміграційний контроль та відмову про в'їзд або обмеженість вільного пересування (наприклад, між окремими країнами ЄС під час пандемії). Більшість серед них працюють на низько кваліфікованих посадах – різноробочі на сільськогосподарських роботах, доглядальниці та прибиральниці в лікарнях, соціальних установах тощо.

В умовах пандемії надзвичайні ситуації продиктували умови розширення застосування праці трудових мігрантів в країнах з високими доходами та оголошення ряду безпрецедентних заходів для працевлаштування мігрантів, серед них – надання тимчасового юридичного статусу працівникам-мігрантам в сільському господарстві та сфері послуг в Італії, автоматичного продовження віз лікарському, сестринському та фельдшерському міграційному персоналу у Великобританії, отримання робочих віз працівникам галузі сільського господарства в США тощо [4]. Аналітична оцінка таких заходів трактується неоднозначно. З одного боку, широкий доступ мігрантів та зростання їх ролі на ринках праці продиктований відповіддю на поширення

Covid-19. З іншого боку, постає протекціоністська думка про необхідність та ролі мігрантів в контексті скорочення дефіциту та рівня кваліфікації робочої сили в контексті залежності та довгострокової перспективи стійкості ринків окремих галузей виробництва або надання послуг.

Для забезпечення стійкості окремих сфер національних економік, в яких задіяні мігранти, необхідно адаптувати міграційну політику приймаючих країн відповідно до досліджень міграційного впливу, що здійснюються на державному рівні протягом останніх років. На такій основі відбувається переосмислення політики міграції робочої сили та формуються законодавчі засади на основі визначення соціально-економічних показників впливу.

Найчастіше, дослідження провадять на рівні національної політики в якій визначаються системи формування попиту на робочу силу мігрантів, а оцінка обмежується економікою однієї країни. Проте, останні наукові публікації [4] акцентують на обмеженості такої політики, в них пропонується розглядати стійкість сфер національних економік через призму транснаціональних споживчих ланцюжків, що потребує розширеного аналізу таких систем. Зокрема, для медичних товарів внутрішнє виробництво тісно пов'язане з поставанням, торгівлею проміжними або кінцевими товарами, що свідчить про вплив частини споживчого ланцюжка, що знаходиться за кордоном на виробництво основного товару. За аналогією, споживчий ланцюжок продуктів харчування об'єднує в собі сільське господарство, харчову промисловість, транспорт, оптову та роздрібну торгівлю. Відтак, споживчі ланцюжки можуть формуватися за безпосередньої участі працівників-мігрантів, як всередині країни, так і за її межами, що потребує міжнародної співпраці в сфері міграційної політики та визначатиме як та за яких умов національні міграційні обмеження посилюватимуть або підірватимуть стійкість в межах транснаціонального споживчого ланцюжка.

На сучасному етапі міграційна політика країн із високим рівнем доходу формується в односторонньому порядку та не враховує, як правило наслідків для «країн-експортерів» робочої сили [5]. Побудова міграційної політики приймаючих країн лише на власних інтересах посилює конфронтацію із країнами походження мігрантів. Погодження міграційної політики з такими країнами позитивно впливало б на системну стійкість виробни-

цтва товарів та надання послуг з використанням транснаціонального підходу. Розробка спільної політики трудової міграції, заснованої на двосторонніх або багатосторонніх міграційних схемах, узгоджувала б стандарти та канали зв'язку між країнами з метою забезпечення системної стійкості, що підвищило б прозорий, прогнозований та контрольований перетік робочої сили з відповідними взаємними обліковими та соціальними стандартами. В такому випадку, при збільшенні екстреної потреби в робочій силі, приймаючі країни, використовуючи узгоджені та напрацьовані схеми взаємодії, можуть швидко закрити пропозиції на ринку робочої сили; країни походження – обліковувати, спрогнозувати власні потреби в трудових ресурсах, підготовці фахівців, забезпечити відповідний рівень зайнятості та скоротити витрати на безробіття, взяти участь в транснаціональних споживчих ланцюжках тощо.

В сучасних умовах, нова політика міграції робочої сили має враховувати політичну природу міграції та колективне прийняття рішень приймаючими країнами щодо відповіді на питання: «Підвищувати ціни на соціальні послуги/вироблені товари та порушувати системну стійкість, збільшувати імпорт продуктів харчування або застосовувати працю мігрантів та підтримувати власних товаровиробників?». Відповідь на це ключове питання ефективності міграційної політики країн з високими доходами має виходити за межі короткострокової перспективи та міститися в інших запитаннях:

- які економічні переваги/витрати від імміграції в короткостроковому періоді?;
- позитивний/негативний вплив мігрантів на державну казну (доходи/видатки) в короткостроковому та довгостроковому періодах;
- як впливатиме залучення трудових мігрантів на працевлаштування та добробут різних груп громадян в короткостроковому та довгостроковому періодах?

Аналіз відповідей дасть змогу приймати рішення про те, на скільки системна стійкість у кінцевому підсумку бажана, і залежатиме від переважання довгострокових вигід над короткостроковими витратами на підвищення стійкості, що також вимагатиме активізації міжнародного співробітництва в контексті зростаючого тиску на протекціонізм.

Участь у міжнародних процесах міграції робочої сили виступає джерелом занепокоєння для багатьох країн походження. Дані МВФ вказують, що частка висококваліфікова-

них працівників, які виїхали в зв'язку з низьким рівнем доходів, в окремих країнах може досягати до 40% (висока освіченість дає високий шанс на еміграцію) [6, с. 19]. Відтік висококваліфікованої робочої сили впливає на країни походження мігрантів таким чином:

- знижується людський капітал країни походження і, таким чином, створюється дефіцит висококваліфікованої робочої сили;
- знижується продуктивність праці;
- нестача кваліфікованої робочої сили в періодах зростання спричинює різке зростання рівня заробітної плати в окремих галузях або професіях.

Поєднання названих чинників може мати суттєвий негативний вплив на потенціал зростання, що підтверджується офіційним моделюванням навіть відносно стійких в плані відтоку робочої сили країн – Румунії, Латвії та Литви (0,6–0,9 відсоткового пункту) [6, с. 21], а також негативно впливає на формування та структуру державних фінансів, зокрема:

- розбалансування податкової системи. Перерозподіл податкових надходжень від податків на прибуток (через незатребуваність висококваліфікованої робочої сили, доданої вартості у випуску продукції) на користь податків на споживання (сприяють грошові перекази заробітчани);
- зниження видатків на освіту з одночасним збільшенням витрат на програми соціальної допомоги.

Міжнародний відтік кваліфікованої робочої сили в сучасних умовах також впливає на зниження соціально-економічних показників [6, с. 23]:

- якості роботи державних установ у країні походження;
- ділового та інвестиційного клімату;
- контролю та розвитку корупції;
- пасивне отримання грошових переказів від заробітчани без прагнення до ділової активності.

В згаданому контексті гостро постає проблема міжнародної трудової міграції для України, яка формує пропозицію робочої сили для багатьох країн світу, поглиблюючи негативні зміни на внутрішньому ринку праці.

Серед основних причин, які змушують українських заробітчани залишати свої оселі у пошуках кращого життя – економічні. Україна помітно поступається більшості європейських країн за рівнем життя, який визначається доходами населення. Це спонукає до переїзду частини активних й амбітних осіб, які вба-

чають у міграції надійний спосіб поліпшення свого життя.

У західних сусідів та країн територіально близьких до України рівень оплати праці помітно вищий за вітчизняний, що приваблює наших громадян. Зокрема, бізнес більшості країн ЄС пропонує заробітну плату, яка на перерахунок в євро за паритетом купівельної спроможності у 2–4 рази вища за середньоукраїнський рівень. Отже, держава суттєво програє країнам ЄС, як за номінальним рівнем оплати праці, так і за рівнем споживчих можливостей, що в свою чергу виконує роль катализатора міграційних процесів та відтоку найбільш активної частини населення у пошуках гідних заробітків [7].

В таких країнах, як США, Канада та Німеччина українські заробітчани отримують вдвічі-втричі більше, ніж в інших приймаючих країнах. Найвищий рівень оплати праці пропонується в сферах будівництва та логістики (далекобійники).

У довоєнний період до найбільш популярних та привабливих країн для українських трудових мігрантів можна було віднести [8]:

- Польщу, із найбільшою кількістю вакансій для українців та середньою заробітною платою 15–20 тисяч гривень (за виключенням «далекобійників» – 30–40 тис. грн.);
- Німеччину, яка потребувала будівельників, водіїв, медиків та підсобних робітників та пропонувала заробітну плату від 30 тис. грн;
- Чехію, яка була зацікавлена у прийомі фахівців середньої та нижньої кваліфікації і пропонувала середню зарплату у межах 27 тис. грн.;
- Ізраїлю, який відкрив вакансії будівельникам, покоївкам та домогосподаркам із оплатою праці в 20–40 тис. грн.
- США та Канаду, де зарплата вдвічі вища, ніж в Європі (на заводах платять від 80 тис. грн, будівельникам – 80–90 тис. грн, водіям – 124–130 тис. грн, працівникам на фермах – 75 тис. грн.

Відносно високий рівень освіти в Україні, особливо в технічному та фізико-математичному напрямі, формує значний потенціал в інноваційних галузях, зокрема у сфері ІТ, яка розвивається в державі швидкими темпами. Проте, щороку близько 6% українських ІТ-спеціалістів вирушали працювати за кордон та лише одиниці з них повертаються на Батьківщину, що в основному пояснюється високою закордонною зарплатою для ІТ-фахівця (від 40 до 250 тис. грн, залежно від досвіду працівника та специфіки роботи) [9].

Така ситуація, ймовірно, триватиме й надалі, оскільки рівень оплати праці в Україні не спроможний мотивувати висококваліфікованих працівників пропонувати свою робочу силу на вітчизняному ринку праці, а у більшості зайнятих формує, так званий, феномен бідності працюючого населення, і як наслідок, зневіру щодо майбутнього у цій країні.

Трудова міграція за кордон формується під впливом різних чинників, розрізняється за складом та масштабами, але об'єднується спільними рисами: можливістю більше заробляти або реалізувати свій потенціал, прагненням до вищого рівня життя, як правило, не повертатися до країни донора [7].

Як показали розрахунки, у передвоєнний період загальна кількість українських трудових мігрантів, з врахуванням маятникової міграції, оцінювалась у 2,7 млн. осіб, з яких близько 1,0 млн. вже фактично мали постійне місце проживання за кордоном. Збільшення масштабів трудової міграції під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх економічних та соціо-політичних чинників спостерігається з 2014 р. Серед зовнішніх слід віднести зростання попиту на українську робочу силу в ряді країн ЄС, передусім Польщі, Чехії та Словаччині, що пов'язано:

- з процесами демографічного старіння та відтоку робочої сили у них до більш заможних країн;

- спрощення процедур в'їзду та умов працевлаштування українців.

До періоду COVID-19 основними країнами-реципієнтами української робочої сили вважалися Польща (38,9%), Російська Федерація (26,3%), Італія (11,3%), Чеська республіка (9,4%). До інших країн, куди спрямовані помітні потоки трудових міграцій з України, належать Сполучені Штати Америки (1,8%), Білорусь (1,7%), Португалія (1,6%), Угорщина (1,3%), Ізраїль (1,1%), Фінляндія (1,0%) та Німеччина (0,8%) [7, с. 13].

За оцінками експертів, протягом останніх років одночасно за кордоном перебувало як мінімум близько трьох мільйонів українських трудових мігрантів, що також підтверджується першістю українців серед осіб, які отримали посвідки на проживання на території ЄС-28 з метою працевлаштування. Серед основних країн призначення українців – Польща, за нею йдуть Чехія, Італія та країни Балтії.

Звісно, позитивним наслідком міжнародної міграції робочої сили для України є отримання фінансового бонусу – грошових переказів від мігрантів. Так, обсяг грошових переказів,

перерахованих «заробітчанами» в Україну, за даними Світового банку, зріс на 86% за останні п'ять років, досягнувши 15,8 млрд дол. США в 2019 році [10]. Протягом січня-травня 2021 р. в Україну надійшло \$5096 млн грошових переказів, що на 25,36% більше за відповідний період торік (\$4065 млн). НБУ враховував у своїй статистиці як офіційні, так і неформальні канали надходження грошей, зокрема за цей період неформальними каналами в Україну було переведено \$1,921 млрд, що на \$23 млн більше, ніж роком раніше (\$1,898 млрд) [11]. Грошові перекази трудових мігрантів в Україну склали більше 10% ВВП та витрачалися їх сім'ями на забезпечення своїх основних потреб (харчування, оренда житла, освіта, медицина, тощо), що формувало пряму залежність економіки країни від таких надходжень.

Водночас, трудова міграція породила прогалини на українському ринку праці, загострила проблему кадрового голоду на підприємствах. Відчувається брак працівників в таких галузях, як будівництво, машинобудування, недостатньо слюсарів, електриків, швачок, працівників громадського обслуговування. За останні роки трудова міграція призвела до зменшення робочої сили в Україні та посилення скорочення чисельності населення [12].

У січня-жовтня 2022 року роботодавці проінформували центри зайнятості про наявність 358 тис. вакансій (проти 640 тис. вакансій за цей період 2021 року).

У професійному розрізі найбільше вакансій пропонувалося для працевлаштування: робітників з обслуговування, експлуатації устаткування та машин (25%); кваліфікованих робітників з інструментом (15%); представників найпростіших професій (14%); працівників сфери торгівлі та послуг (13%); професіоналів (10%); фахівців (10%); службовців та керівників (6%). Нестача кадрів спостерігалася серед представників таких професій: лікар; робітник з прибирання; електрослюсар підземний; інспектор (пенітенціарна система); вчитель; слюсар-електрик з обслуговування та ремонту ескалаторів; гірник; водій трамвая, тролейбуса; електромеханік з ліфтів; рихтувальник кузовів; обхідник гідропоруд; фізичний терапевт; електромонтер оперативно-виїзної бригади; авторемонтник; налагоджувальник колійних машин та механізмів; експерт будівельний [13].

У контексті забезпеченості лікарями слід зазначити, що з 1 квітня 2020 року в Укра-

їні звільнилося понад п'ять тисяч медиків з огляду на великий ризик для здоров'я та мізерну заробітну плату. Натомість, у Польщі очікували, що до них приїдуть працювати дві тисячі лікарів і п'ять тисяч медсестер із України [14].

Руйнівним чинником для економіки й ринку праці є воєнні дії на території України. Розгортання воєнних дій змусили значну частину населення покинути своє постійне місце проживання, за кордон змушені були виїхати 6% населення України [15].

МОП оцінює, що за три місяця військових дій в Україні 4,8 мільйона робочих місць були втрачені порівняно з довоєнним періодом, що становить 30% зайнятості в Україні [16, с. 17].

Затягування у часі тривалості воєнних дій збільшує ймовірність того, що частка вимушено переселених осіб за умов втрати власного житла, змінивши місце проживання, шукатимуть постійне житло за кордоном та місце працевлаштування. У Німеччині, наприклад, серед 1 мільйона біженців з України – 300 тисяч вже знаходяться на обліку місцевої служби зайнятості, 140 тисяч навчаються на інтеграційних курсах та вивчають німецьку мову [17].

У зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії в Україну, уряди Канади та США розробили програми для українців, які шукають прихистку. Так, спеціальна програма в Канаді CUAET (Canada-Ukraine authorization for emergency travel) стала доступною для українців з 17 березня. Це означає, що громадяни України можуть безкоштовно подати заявку на візу і перебувати в Канаді протягом 3 років разом із дозволом на роботу. Уряд США також запровадив програму гуманітарного паролю для українців "U4U" (Uniting for Ukraine), яка розпочала функціонувати з 26 квітня [18].

За оцінками агентства ООН у справах біженців (УВКБ ООН), уже понад дев'ять мільйонів українців перетнули міжнародні кордони з України [19].

Достеменно оцінка міжкrajнного розподілу вимушених мігрантів з України наразі неможлива, оскільки мігранти змінюють свої плани та країну призначення, іноді навіть не реєструючись для тимчасового захисту, а використовують право перебування в країнах ЄС протягом 90 днів без реєстрації [15].

Все це призведе до поглиблення змін у структурі попиту та пропозиції робочої сили в Україні, що буде новим викликом повоєнного ринку праці, на якому затребуваними будуть кваліфіковані працівники різних професій.

Війна підвищила ризики та невизначеності, створила бар'єри для вільного руху факторів виробництва, у тому числі робочої сили, призвела до руйнування інститутів ринку праці. Проблеми в економіці у поєднанні зі значними внутрішніми переміщеннями та потоками біженців, призводять до масштабних втрат у сфері зайнятості та доходів. Зростання рівня безробіття, соціальне відчуження, гендерна нерівність, дискримінація на робочому місці, зокрема щодо молоді, поширення бідності – головні негативні соціальними наслідки війни.

Чіткої оцінки – наскільки великими є втрати національного ринку праці через трудову міграцію не має. Надаючи певні переваги приймаючим країнам і країнам походження мігрантів, міграція створює безліч проблем, які потребують нових підходів до їх вирішення або пом'якшення негативного соціально-економічного впливу на внутрішній ринок праці [12]. Уряд України мав намір утримати осіб, що повернулися, шляхом використання їхнього потенціалу на внутрішньому ринку праці. Однак наразі поінформованість про профіль осіб, що повернулися, у тому числі про їх навички, потреби, інтереси та географію повернення недостатня для ефективної реалізації програм реінтеграції [20].

Як сьогодні, так і у післявоєнний період, уряд повинен вживати заходів щодо проведення систематичного збору та розповсюдження даних про повернення та становище українських трудових мігрантів. Ці дані необхідні для розроблення доказової політики та програмних рішень, що задовольнятимуть потреби мігрантів, котрі повернулися, а також потреби економіки країни у робочій силі.

Висновки. Таким чином, значні втрати робочої сили може перешкодити відбудові та розвитку країни, якщо не будуть ухвалені відповідні рішення. Заходи регулювання національного ринку праці повинні бути спрямовані на відновлення економіки і мають передбачати: створення робочих місць для залучення до сфери зайнятості різних груп осіб, у тому числі, з числа постраждалих від війни; перерозподіл надлишкової робочої сили з тих секторів економіки, в яких відбулась найбільша її концентрація на користь тих, де вона є найбільш затребуваною; гарантування рівного та інклюзивного доступу до проєктів, що забезпечують засоби до існування (можливості отримання швидкого короткотермінового доходу під час відновлення та розвитку громадської інф-

раструктури, участь в реалізації державних програм зайнятості); забезпечення доступу до повторного навчання та підвищення кваліфікації для тих, хто втратив навички роботи за певною професією, спеціальністю, у тому числі, з допомогою інфраструктури цифрового навчання; сприяти реінтеграції мігрантів, які повертаються, шляхом оцінки навичок, надання послуг з профорієнтації та інформації щодо можливих напрямів працевлаштування, формування стимулів для ефективних інвестицій, застосування нако-

пичених навичок, знань, досвіду на користь вітчизняної економіки.

За умов, що склалися, важливу роль відіграватиме зосередження уваги на потребах безробітної, частково безробітної та низькокваліфікованої молоді й жінок, оскільки в умовах війни і у повоєнний період, ймовірно, може виникнути ситуація, коли вони будуть основною робочою силою. Також слід активно залучати до відновлення економіки і місцеві територіальні громади та громадські організації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Fasani, F., & Mazza, J. (2020). Immigrant key workers: Their contribution to Europe's COVID-19 response (IZA DP No. 13178). IZA Institute of Labor Economics. URL: <https://covid-19.iza.org/wp-content/uploads/2020/04/dp13178.pdf>.
2. Fernández-Reino, M., Sumption, M., & Vargas-Silva, C. (2020). From low-skilled to key workers: The implications of emergencies for immigration policy. *Oxford Review of Economic Policy*, 36 (Issue Supplement_1), S382–S396.
3. Gelatt, J. (2020). Immigrant workers: Vital to the U.S. COVID-19 response, disproportionately vulnerable (MPI Fact Sheet). Migration Policy Institute. URL: <https://www.migrationpolicy.org/research/immigrant-workers-us-covid-19-response>.
4. Anderson, B., Poeschel, F. & Ruhs, M. (2021) Rethinking labour migration: Covid-19, essential work, and systemic resilience. *Comparative Migration Studies* (No 45). URL: <https://comparativemigrationstudies.springeropen.com/articles/10.1186/s40878-021-00252-2>.
5. Ruhs, M. (2013). *The price of rights: Regulating international labor migration*. Princeton: Princeton University Press.
6. Koczan Z, Peri G, Pinat M., Rozhkov D. (2021) IMF Working Paper Institute for Capacity Development The Impact of International Migration on Inclusive Growth: A Review. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2021/03/19/The-Impact-of-International-Migration-on-Inclusive-Growth-A-Review-50169>.
7. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. Доповідь. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2018. 396 с.
8. В яких країнах заробітчани отримують найбільше. URL: <https://foksy.com/v-kakykh-stranakh-trudovyyemyhranty-poluchaiut-bolshe>.
9. Які зарплати отримують IT-фахівці за кордоном. URL: https://zakordon.24tv.ua/yaki-sumi-otrimuyut-it-fahivtsi-za-kordonom_n1703701.
10. Подолання наслідків впливу covid-19 на мобільність населення. Червень 2020. URL: <https://iom.org.ua/ua/podolannya-naslidkiv-vplyvu-covid-19-na-mobilnist-naselennya>.
11. Грошові перекази в Україну цього року зросли до \$5,1 млрд. URL: <https://finclub.net/ua/news/hroshovi-perekazy-v-ukrainu-tsohorich-zrosly-na-usd5-1-mlrd.html>.
12. Вплив трудової міграції українських працівників на ринки праці України і ЄС. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Vplyv-trudovoyi-migratsiyi-ukrayinskyh-pratsivnykiv-na-rynky-pratsi-Ukrayiny-i-YES-na-prykladi-budivelnykiv-1.pdf>.
13. Попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у січні-жовтні 2022 року. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/67>.
14. Лікарі-мігранти. Куди їдуть працювати українські медики й скільки їм платитимуть у 2021 році? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/robota-za-kordonov-medyky-likari/31003918.html>.
15. Мобільність робочої сили України в умовах воєнної економіки. НАН України. URL: <https://www.nas.gov.ua-UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9009>.
16. Центр Разумкова. Аналітична записка. Ринки праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації. Київ. Липень, 2022. 21 с.
17. Після війни трудова міграція українців буде тільки посилюватися. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/viy-na-informatsiyu-marafon/pislia-viyny-trudova-migratsiya-ukraintsiv-bude-til-ky-pidsyliuvatysia-voskoboynuk>.

18. Яку підтримку США і Канада пропонують українцям, що втікають від війни. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/vijnavukraini-dopomoha-ukrainckibigenci-kanada-ameruka/6699692.html>.
19. З боку України зареєстровано понад 9 мільйонів перетинів кордону. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/over-9-million-border-crossings-registered-ukraine-un-agency-2022-07-13>.
20. Міжнародна організація з міграції підтримує безпечну та впорядковану мобільність трудових мігрантів через кордони. URL: <https://iom.org.ua/ua/mizhnarodna-organizaciya-z-migraciyi-pidtrymuje-bezpechnu-ta-vporядkovanu-mobilnist-trudovyh>.

REFERENCES:

1. Fasani, F., & Mazza, J. (2020). Immigrant key workers: Their contribution to Europe's COVID-19 response (IZA DP No. 13178). IZA Institute of Labor Economics. Retrieved from: <https://covid-19.iza.org/wp-content/uploads/2020/04/dp13178.pdf>.
2. Fernández-Reino, M., Sumption, M., & Vargas-Silva, C. (2020). From low-skilled to key workers: The implications of emergencies for immigration policy. *Oxford Review of Economic Policy*, 36 (Issue Supplement_1), S382–S396.
3. Gelatt, J. (2020). Immigrant workers: Vital to the U.S. COVID-19 response, disproportionately vulnerable (MPI Fact Sheet). Migration Policy Institute. Retrieved from: <https://www.migrationpolicy.org/research/immigrant-workers-us-covid-19-response>.
4. Anderson, B., Poeschel, F. & Ruhs, M. (2021) Rethinking labour migration: Covid-19, essential work, and systemic resilience *Comparative Migration Studies* (No 45). Retrieved from: <https://comparativemigrationstudies.springeropen.com/articles/10.1186/s40878-021-00252-2>.
5. Ruhs, M. (2013). *The price of rights: Regulating international labor migration*. Princeton: Princeton University Press.
6. Koczan Z, Peri G, Pinat M., Rozhkov D. (2021) IMF Working Paper Institute for Capacity Development The Impact of International Migration on Inclusive Growth: A Review. Retrieved from: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2021/03/19/The-Impact-of-International-Migration-on-Inclusive-Growth-A-Review-50169>.
7. *Ukrainske suspilstvo: mihratsiinyi vymir [Ukrainian Society: Migration Dimension]: nats. dopovid. Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy. Kyiv, 2018. 396 p.*
8. *V yakykh krainakh zarobitchany otrymuiut naibilshе [In which countries earners get the most]*. Retrieved from: <https://foksly.com/v-kakykh-stranakh-trudovye-myhranty-poluchaiut-bolshe>.
9. *Yaki zarplaty otrymuiut IT-fakhivtsi za kordonom [What are the salaries of IT specialists abroad?]*. Retrieved from: https://zakordon.24tv.ua/yaki-sumi-otrimuyut-it-fahivtsi-za-kordonom_n1703701.
10. *Podolannia naslidkiv vplyvu covid-19 na mobilnist naseleння. Cherven 2020. [Overcoming the effects of covid-19 on population mobility. June 2020]* Retrieved from: <https://iom.org.ua/ua/podolannya-naslidkiv-vplyvu-covid-19-na-mobilnist-naseleння>.
11. *Hroshovi perekazy v Ukrainu tsohorich zrosly do \$5,1 mlrd [Remittances to Ukraine increased to \$5.1 billion this year]*. Retrieved from: <https://finclub.net/ua/news/hroshovi-perekazy-v-ukrainu-tsohorich-zrosly-na-usd5-1-mlrd.html>.
12. *Vplyv trudovoi mihratsii ukrainskykh pratsivnykiv na rynky pratsi Ukrainy i YeS [The impact of labor migration of Ukrainian workers on the labor markets of Ukraine and the EU]*. Retrieved from: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Vplyv-trudovoyi-migratsiyi-ukrayinskykh-pratsivnykiv-na-rynky-pratsi-Ukrayiny-i-YES-na-prykladi-budivelnykiv-1.pdf>.
13. *Popyt ta propozytsiia na zareiestrovanomu rynku pratsi u sichni-zhovtni 2022 roku [Demand and supply on the registered labor market in January-October 2022]* Retrieved from: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/67>.
14. *Likari-mihranty. Kudy yidut pratsiuvaty ukrainski medyky y skilky yim platytymut u 2021 rotsi? [Migrant doctors. Where do Ukrainian doctors go to work and how much will they be paid in 2021?]*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/robo-ta-za-kordonov-medyyky-likari/31003918.html>.
15. *Mobilnist robochoi syly Ukrainy v umovakh voiennoi ekonomiky [Mobility of the labor force of Ukraine in the conditions of the military economy]*. Retrieved from: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9009>.
16. *Tsentr Razumkova. Analitychna zapyska. Rynok pratsi v umovakh viiny: osnovni tendentsii ta napriamy stabilizatsii [Razumkov Center. Analytical note. The labor market in the conditions of war: main trends and directions of stabilization]* Kyiv. Lypen, 2022. P. 17.
17. *Pislia viiny trudova mihratsiia ukrainsiv bude tilky posyliuvatysia. [After the war, labor migration of Ukrainians will only increase]*. Retrieved from: <https://hromadske.radio/podcasts/viyna-informatsiynny-marafon/pislia-viiny-trudova-mihratsiia-ukrainsiv-bude-til-ky-pidsyliuvatysia-voskoboynyk>.

18. Yaku pidtrymku SShA i Kanada proponuiut ukraintsiam, shcho vtikaiut vid viiny [What support do the USA and Canada offer to Ukrainians fleeing the war]. Retrieved from: <https://ukrainian.voanews.com/a/vijnavukraini-dopomoha-ukrainckibigenci-kanada-ameruka/6699692.html>.

19. Z boku Ukrainy zareiestrovano ponad 9 milioniv peretyniv kordonu [More than 9 million border crossings have been registered on the part of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.reuters.com/world/europe/over-9-million-border-crossings-registered-ukraine-un-agency-2022-07-13>.

20. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii pidtrymuie bezpechnu ta vporiadkovanu mobilnist trudovykh mihrantiv cherez kordony [The International Organization for Migration supports the safe and orderly mobility of migrant workers across borders]. Retrieved from: <https://iom.org.ua/ua/mizhnarodna-organizaciya-z-migraciyi-pidtrymuye-bezpechnu-ta-vporyadkovanu-mobilnist-trudovyh>.